

Н.М. Левицька

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ТОВАРИСТВА ТА ГУРТКИ У ГУМАНІТАРНИХ ВИШАХ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На основі аналізу архівних матеріалів та літературних джерел аналізуються передумови створення та методи, які застосовувались урядом для керівництва діяльністю студентськими науковими товариствами та гуртками. Наголошується на важливості наукових товариств як необхідної складової студентського життя у гуманітарних вищих навчальних закладах України другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Висвітлюються основні напрями роботи наукових товариств, які активно діяли на теренах України. Здійснено аналіз наукової діяльності товариств і гуртків, окреслено їхній внесок у популяризацію гуманітарної науки серед широких верств населення.

Ключові слова: наукові товариства, гуртки, студенти, університет, інститут.

Історія створення студентських наукових товариств і гуртків у вищих гуманітарних навчальних закладах Наддніпрянщини сягає ще першої половини ХІХ століття. Проте, у цей час їх діяльність не набуває масового характеру. З середини століття розпочинається процес інтенсивного формування різноманітних організацій студентської молоді. Частково це було пов'язано зі збільшенням кількості різночинців у вищих навчальних закладах. Більша частина студентських організацій, що з'явилися у цей період, мала соціально-побутовий, науковий, культурницький та академічний характер. Головним завданням цих наукових товариств було представлення певної наукової галузі, обговорення актуальних тем досліджень, публікація результатів досліджень у періодичних виданнях. На межі століть на перший план виходять цілі політичного та національного характеру. Майже до кінця ХІХ ст. студентські організації у вишах Наддніпрянщини мали нелегальний характер. Легалізація студентських товариств і гуртків відбулась у 1899 р., затвердженням циркуляра для попечителів навчальних округів міністром М. Боголеповим.

Попри дослідження, присвячені окремим студентським товариствам і гурткам, питання комплексного розгляду їх створення та діяльності у гуманітарних вищих навчальних закладах залишаються невисвітленими. Досліджувати створення та діяльність цих організацій ми повинні у межах розгляду процесів формування громадянського суспільства на теренах України у другій половині XIX — на початку XX ст.

У сучасній історіографії проблема організації та діяльності студентських наукових товариств у гуманітарних навчальних закладах на теренах України опосередковано представлена в працях О. Тарасенка [1], Г. Додонової [2], О. Іванова [3], С. Посохова [4], Г. Самойленко та О. Самойленко [5], Є. Степанович [6], Н. Шип [7].

Головною метою даної статті є детальне дослідження та аналіз, на основі відомих та маловідомих документів і матеріалів, передумов створення та діяльності наукових товариств і гуртків у гуманітарних вищих навчальних закладах України. Автор ставить за мету дослідити основні напрямки роботи наукових товариств, проаналізувати їхній внесок у популяризацію гуманітарних наук серед широких верств населення.

Напівкріпосницькі порядки, що панували в царській Росії на зламі XIX-XX ст., позбавляли студентську молодь елементарних громадянських прав. Антинародна політика самодержавства щодо вищої школи, відстала система народної освіти, поліцейський контроль з боку адміністрації у вищих навчальних закладах, заборона студентських організацій і зборів, матеріальні труднощі більшості студентів — усе це зумовлювало піднесення і консолідацію демократичного студентського руху.

Учасники загальноросійських студентських страйків 1899 і 1901 рр., що мали масовий характер і викликали занепокоєння царських властей, однією з головних вимог висували повне скасування реакційного університетського статуту 1884 р. Відповідно до цього документу, зокрема, було заборонено створення всіх студентських об'єднань, у тому числі наукових та освітніх гуртків.

Намагаючись запобігти подальшому розвитку студентського протесту, самодержавна урядова машина переважно робила ставку на силу, на використання поліцейських і адміністративних каральних заходів. Разом із тим уряд вдався й до певних нерішучих, часткових змін у системі своїх взаємовідносин зі студентською молоддю.

У липні 1899 р. міністром народної освіти М. Боголеповим одразу після I Загальноросійського студентського страйку (лютий - квітень 1899 р.) було затверджено циркуляр для попечителів навчальних округів, у якому для подолання «відокремленості» викладацького складу

від студентів, що, на думку урядовців, було однією з головних причин виникнення та розвитку студентських заворушень, пропонувалося за-снувати під керівництвом професорів наукові та літературні студентські гуртки [8,с.51]. Цей циркуляр націлював адміністрацію вищих навчальних закладів зробити все необхідне, щоб новостворені гуртки не мали змоги «переродитися в небезпечні, нетерпимі» в навчальних установах., тобто ставилося завдання повного їх підпорядкування адміністративному контролю. Того ж року уряд почав впроваджувати в життя й типовий статут та правила для студентських наукових об'єднань.

Уже з 1899/1900 навчального року в університетах та інститутах України почали створюватися офіційно дозволені наукові студентські гуртки. Одним із перших, став заснований у 1899 р. в Харківському університеті «Гурток для занять з історії російської та західноєвропейської літератур» під керівництвом проф. М. Халанського (статут затверджено міністром освіти в січні 1890 р.). За свідченням офіційних джерел, на загальні засідання з обговорення рефератів та доповідей збиралося багато студентів та викладачів, а кращі дослідження студентів друкувалися в наукових збірниках [9,с.160].

У Харківському університеті в березні 1900 р. почав діяти економічний гурток (керівник - проф. Левицький), а в 1901-1902 рр. ще два - філософсько-богословський (керівник - священник Буткевич) та гурток державних наук (громадянське право, кримінальне право, судочинство) на чолі з проф. Фатеевим. Гуртки діяли на двох факультетах - історико-філологічному та юридичному[10,с.202-203]. У науковій літературі є свідчення про діяльність у той час ще двох студентських гуртків - з психології художньої творчості та педагогічного [11,с.50].

Здавалося б, що в Харківському університеті досить швидко створювалася певна розгалужена система студентських наукових об'єднань. Однак справа виглядала, насправді, набагато скромніше. Гуртки працювали без чітких планів і відверто пасивно, роблячи тривалі в декілька місяців перерви у своїй діяльності. Замість обговорення рефератів і доповідей інколи засідання перетворювалися в бесіди «на тему». Показово, що стосовно двох останніх гуртків (з психології художньої творчості та педагогічного) автори одного з ювілейних видань, присвяченого 100-річчю Харківського університету, фактично сучасники подій, зазначали, що про діяльність цих об'єднань «не знайшли ніяких свідчень» [12,с.84].

Причина такого явища, яке було притаманним для переважної більшості всіх інших університетів, полягала в тому, що студентство недовірливо ставилося до заходів уряду зі «зближення» студентів і

викладачів, тому в нечисленних гуртках робота поширювалась переважно на першокурсників. Діяльність гуртків мало чим відрізнялася від проведення звичайних практичних занять і за формою, і за їх змістом. Як і раніше, тривало ігнорування запитів і настроїв студентів, що не мали можливості брати участь у виробленні тематичної спрямованості наукової діяльності, у розробці планів роботи й керівництві гуртками. Фактично цей процес виливався в механічне поєднання студентів з факультетськими викладачами.

З великими труднощами, долаючи численні бюрократичні перепони, створювалися студентські гуртки в Київському університеті св. Володимира Так, у жовтні 1899 р. Рада університету вирішила відкласти розгляд питання про створення студентського гуртка «Любителів природознавства» до узгодження з Міністерством народної освіти [13,арк.8]. Це «узгодження» тривало декілька років. Більш удаюю була доля «Студентського науково-літературного гуртка», який офіційно почав діяти з листопада 1900 р. під керівництвом проф. Т. Флоринського на історико-філологічному факультеті [13,арк.5].

Загалом процес створення студентських гуртків у 1899-1901 рр. не набув широкого розвитку, оскільки студентство було незадоволено формальним, суто адміністративним підходом до цієї справи з боку керівництва та викладацького складу вищих навчальних закладів, який практично виключав прояв ініціативи молоді, що вчиться, не сприяв урахуванню її інтересів. Усе це зайвий раз свідчило про небажання і нездатність самодержавного уряду адекватно реагувати на запити студентської молоді.

Другий Загальноросійський студентський страйк (січень - березень 1901 р.), приводом до якого стало віддання царатом у солдати 183 київських студенти, що вилився у масовий протест широких громадських верств, примусив уряд вдатися до нових заходів з «наведення порядку і спокою». Серед них міністр народної освіти генерал П. Ванновський ініціював упровадження в життя «Тимчасових правил організації студентських установ у вищих навчальних закладах відомства Міністерства Народної Освіти» (грудень 1901 р.). Публікація і широке обговорення цього документа, за яким, з одного боку, дозволялася діяльність різноманітних студентських об'єднань, а з іншого, передбачалося здійснення суворого контролю з боку адміністрації за їх створенням і роботою, викликали неоднозначну реакцію в студентському середовищі. Радикальна, політизована частина молоді, що навчалася, затаврувала «Тимчасові правила» як новий акт сваволі самодержавства і закликала студентів до нового страйку. Поміркована ж частина вважала доціль-

ним максимально використати нові, більш сприятливі умови для вдосконалення своєї освіти та наукової роботи.

Згідно з «Тимчасовими правилами» адміністраціям вищих навчальних закладів надавалося право за клопотанням студентів засновувати гуртки науково-літературного напрямку, мистецькі, фізичної культури, студентські бібліотеки тощо. Студентські гуртки створювалися за певною схемою. Спочатку ініціатива групи студентів мала отримати підтримку факультету, після цього вони розробляли тимчасовий статут об'єднання. Потім рішення про заснування гуртка приймалося Радою навчального закладу і, нарешті, справа завершувалася його затвердженням попечителем навчальної округи з відповідним інформуванням міністра народної освіти [14, арк. 2].

До керівництва факультетськими або загальними (для всіх факультетів) гуртками залучалися студенти через обране бюро, яке очолював призначений факультетом професор. Науковим гурткам, крім влаштування засідань із зачитуванням і прослуховуванням рефератів, дозволялась організація екскурсій, заснування бібліотек. З дозволу адміністрації вони мали право й на власні кошти (за рахунок членських внесків).

У Київському університеті св. Володимира протягом 1902-1904 рр. було створено декілька студентських об'єднань. Серед них станом на травень 1904 р. існувало три, за офіційною термінологією, «легальних» наукових гуртки студентів. Це були нечисленні гуртки — «Студентський гурток для занять слов'янознавством» на історико-філологічному факультеті під керівництвом професора Т. Флоринського (створений у вересні 1902 р., 25 членів), загальноуніверситетський «Історико-етнографічний студентський гурток» під керівництвом професора М. Довнар-Запольського (створений наприкінці 1902 р., 28 членів), «Студентський природничо-історичний гурток» на фізико-математичному факультеті під керівництвом проф. О. Северцева (створений у січні 1904 р.). Можливо, через те, що гурток зі слов'янознавства очолював декан історико-філологічного факультету професор Т. Флоринський, дослідники мають можливість детально ознайомитися з діяльністю цього об'єднання, темами студентських рефератів та змістом їх обговорення завдяки видрукуванню протоколом засідань гуртка (1902-1903 рр.) [15, с. 33].

Найбільш активну роботу проводив «Історико-етнографічний студентський гурток». У 1904 р. відбулося 9 його засідань, на яких було обговорено 19 рефератів з історії Росії, середньовіччя, філософії, словесності та етнографії, доповіді про літні подорожі та наукові пошуки студентів. Однак тільки двічі теми рефератів стосувались питань істо-

рії України («Про малоросійські думи» і «До історії Запорозького краю») [11, с. 50].

У жовтні, 1904 р. ректор університету дав згоду на запит декана юридичного факультету про створення «Студентського гуртка карного захисту при університеті св. Володимира». Згідно з типовим статутом метою гуртка мало стати поглиблене вивчення карного процесу, головним чином захисту. Робота будувалася шляхом підготовки рефератів із наступним їх обговоренням. Членами гуртка, що мав власну бібліотеку, могли бути студенти всіх курсів факультету.

Однак не завжди ініціатива студентів знаходила необхідну підтримку. Так, у 1903 р. понад півроку розглядалася справа про створення «Студентського філософсько-юридичного товариства при університеті св. Володимира». Вона розпочалася у травні 1903 р., коли 35 студентів звернулися до керівництва юридичного факультету з клопотанням про заснування гуртка, який мав би за мету поглиблену розробку громадсько-юридичних та філософських питань і популяризацію їх серед студентів. Головою об'єднання студенти пропонували призначити відомого юриста проф. Трубецького.

До того ж деякі положення тимчасового статуту товариства (поширення його роботи на всі факультети, використання таких форм роботи, як відкриті обговорення, друкування праць, застосування принципу обрання керівних органів, навіть керівника товариства) викликали занепокоєння університетської адміністрації. У грудні 1903 р., виходячи з негативної оцінки даного питання попечителя навчального округу та міністра народної освіти, незважаючи на те, що подібне наукове товариство вже діяло в Московському університеті, Рада Київського університету визнала неможливим дозволити існування такого студентського об'єднання [11, с. 51].

У 1907 р., після декількох місяців розгляду питання, було створено «Історико-етнографічний студентський гурток при Імператорському університеті Св. Володимира». Його членами могли бути студенти всіх факультетів та випускники університету. Гуртківцям дозволялося мати свою касу, що складалася з членських внесків. За домовленістю з ректором гурток міг проводити свої засідання і поза межами навчального закладу. Загалом же в революційну добу 1905-1907 рр. студенти часто створювали свої об'єднання «явочним порядком», не потребуючи для цього дозволу адміністрації. Так, у листопаді 1906 р. в Одеському університеті був створений «Соціально-філософський гурток студентів Новоросійського університету». Його метою було «вироблення світогляду у молодих людей в галузі соціальних і філософських питань». Організатори, не цураючись ліворадикальних ідей, намагалися не мати

певної вузькопартійної належності й прагнули до створення гуртка з розглядом усіх існуючих політичних доктрин [16].

З поступовим, хоч і повільним розширенням діяльності зі створення студентських об'єднань в університетах практика їх заснування почала поширюватися й на вищі спеціальні навчальні заклади. Товариства гуманітарного профілю діяли і при інших навчальних закладах. Так, 12 березня 1894 р. було засновано Ніжинське історико-філологічне товариство при інституті князя Безбородька. Воно мало на меті сприяти розробці і поширенню історико-філологічних знань, науковому взаємообміну [17, с.17]. Підсумовуючи вищесказане, хотілося б виокремити та проаналізувати гуманітарні гуртки і товариства історичного профілю. Отже, у Російській імперії до 1917 р. діяло 71 наукове історичне товариство. Вони об'єднували професіоналів-істориків (викладачів вищих та середніх навчальних закладів, працівників архівів, бібліотек, музеїв) та аматорів. Чисельність учасників у кожному з них коливалася від 100 до 200 осіб, хоча активно в них працювали не всі. Діяльність товариств регламентувалася статутами, які затверджував імператор, а з 1863 — міністр народної освіти. У першій половині XIX ст. були засновані, зокрема, Одеське товариство історії та старожитностей, Тимчасова комісія для розбору давніх актів у Києві (Київська археографічна комісія). Діяльність цих інституцій мала або ж універсальний, або ж вузькоспеціалізований характер. Це зумовлювалося не тільки системою державного контролю за ними та існуючими обмеженнями щодо громадського самоврядування, а й станом розвитку тогочасної історичної науки. Лібералізація суспільно-політичного життя в Росії у другій половині XIX ст. сприяла стрімкому зростанню кількості наукових історичних товариств: до 1846 діяло лише 6 товариств, а протягом 1863–1915 виникло 61 товариство (деякі з них, однак, уже невдовзі після створення виявилися нежиттєздатними й припинили своє існування). Основними формами роботи наукових історичних товариств були: заслуховування й обговорення наукових доповідей та повідомлень, випуск періодичних та неперіодичних видань («Труди», «Записки» та ін.), збирання історичних джерел та пам'яток, створення бібліотек, музеїв та архівів, організація археологічних та етнографічних експедицій, культурно-просвітницька діяльність у формі публічних лекцій тощо. Крім незначної частини добровільних пожертвувань та членських внесків, діяльність всіх товариств залежала від державних субсидій, що загалом визначило їх державно-легітимний характер [11, с.49].

Найвідомішими серед діючих в Україні історичних товариств були: «Історичне товариство Нестора-літописця» в Києві (1872), «Харківське

історико-філологічне товариство» (1877), «Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті» (1889) та «Історико-філологічне товариство» при Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині (1894). Ці товариства об'єднували професійних істориків та аматорів і, на зразок аналогічних європейських інституцій, сприяли подальшій інституалізації історичної науки. Вони провадили дослідження регіональної історії, збирали та публікували археологічні, етнографічні та письмові пам'ятки минулого, брали участь у підготовці та проведенні загальноросійських з'їздів (насамперед археологічних з'їздів). Щодо роботи, спрямованої на формування національної історичної свідомості та засад національної історичної науки, то в умовах відсутності власної української державності вона могла здійснюватися виключно в обмежених формах і лише в громадських органах. В Україні таку роботу вели: Літературне товариство імені Шевченка (1873; від 1892 — Наукове товариство імені Шевченка), Українське наукове товариство в Києві (1907).

Метою гурткової роботи було підведення зацікавлених наукою гуртківців, перш за все гуманітаріїв, до обрання української тематики семінарських та магістерських робіт, тобто запровадження її до унормованих форм навчального та науково-дослідного процесу. Слід зазначити, що гуртки загалом добре виконували такі завдання, породжуючи у студентів зацікавленість українською тематикою. Так, М. Стасюк, який на той час був студентом Гірничого інституту у Петербурзі, погоджував з М.Грушевським тематику досліджень з економічної історії України. 5 серпня 1909 р. він писав ученому, що у Петербурзі подано на легалізацію статут Українського наукового товариства вищих навчальних закладів, але, на жаль, тут немає керманіча цієї роботи [18,арк.2]. О. Грушевського на той час ще не було у Петербурзі, там він почав працювати з 1910 р. Згодом у місті почав видаватися збірник Украинский Студент [19,арк.27 — 28].

Аналогічними гуртками О. Грушевський керував і в інших навчальних закладах, де читав ряд спецкурсів. Київський цензор С. Щоголев, розповсюджуючи — з пильністю, притаманною його посаді — друковану інформацію про український рух, зазначав, що з 1911 р. О.Грушевський керував студентськими гуртками українознавства у трьох вищих навчальних закладах Петербурга, а в тих закладах, куди його агітація ще не дійшла, робота гуртків українознавства була позначена в'язістю, реферати зачитувалися зрідка, а їх робота обмежувалася влаштуванням українських відділів при студентських бібліотеках [20,с.224]. О. Грушевський керував гуртками українознавства у

Петербурзькому університеті, Психоневрологічному інституті, на Бес-тужівських курсах, що засвідчують й інші джерела [21, с.135].

У КДА також були створені наукові товариства. Так, Св. Синод 31 січня 1873 р. затвердив статут Церковно-археологічного товариства. З того часу М. Петров став секретарем Церковно-археологічного товариства, а з 1878 р. — і завідувачем першого в Російській імперії Церковно-археологічного музею. По суті, його зусиллями була створена унікальна збірка не лише церковної, а й світської старовини. Микола Іванович умів залучити до цієї справи колишніх вихованців Академії і взагалі аматорів історії і старожитностей, перетворивши музей на науково-дослідний пам'яткоохоронний і просвітницький центр.

Діяльність Товариства і музею поділяється на три періоди: кінець 1872–1881 рр.; 1881–1901 рр.; 1901 — середина 1915 р., які відповідають трьом його статутам. У перший період Товариство переважно займалося наданням дозволу на перебудову і реставрацію пам'яток, у другому — пам'яткоохоронною роботою, науковими дослідженнями, участю в археологічних з'їздах, яка тривала і урізноманітнювалася в третій період. Заснований Товариством музей набув значення науково-освітньої установи, де накопичувався досвід практичної і теоретичної музейної роботи, за зразками якої постали подібні установи у Кам'янці-Подільському, Чернігові, Полтаві та інших містах, причому часто вони засновувалися членами ЦАТ або колишніми вихованцями Академії [22, №3]. Діяльність ЦАТ організовувалась за трьома напрямками: археологічні розкопки церковно-археологічних пам'яток Києва і Київщини, музейна справа і наукові дослідження, що в комплексі реалізовувалося у підготовці і виголошенні наукових рефератів, участі у роботі археологічних з'їздів, співпраці з зарубіжними і вітчизняними науковими установами, виданні часописів.

Через журнал «Труди КДА» громадськість інформувалась про діяльність музею і товариства.

А от при Київських вищих жіночих курсах заборонялися будь-які організації слухачок, як наукового, так і економічного характеру. Проте деякі курсистки брали активну участь у наукових гуртках та семінарах разом зі студентами університету Св. Володимира. Постійною учасницею Історико-етнографічного гуртка під керівництвом проф. М. Довнар-Запольського була Н. Полонська. Своїми цікавими виступами в ньому відзначилися й інші курсистки. Одними з найбільш активних учасниць Семінарію російської філології під керівництвом проф. В. Перетца були курсистки Київських вищих жіночих курсів: В. Адріанова, С. Щеглова, К. Неверова. І хоча проф. В. Перетц працював на цих курсах недовго, тому що надалі не був затверджений Радою

професорів курсів, саме завдяки йому названі слухачки почали активно займатися дослідженнями в галузі української філології ще в студентські роки [23, с. 75].

Водночас українознавча проблематика була постійно присутня у навчальному плані КВЖК, входячи до стандартного загальноімперського університетського курсу переважно у формі спеціальних курсів з окремих розділів української історії, мови та літератури. Значним було звернення до українського матеріалу при виборі тем та написанні курсових робіт слухачок, а також при організації практичних занять курсисток історико-філологічного відділення. Частина слухачок під керівництвом приват-доцента В. Данилевича брали участь в археологічних розкопках поблизу Києва та у створенні Археологічного музею КВЖК.

Важливою складовою процесу інституалізації історичної науки в більшості країн Європи було створення національних «загальних історичних журналів», які в другій половині XIX ст. відігравали роль координаторів наукових досліджень, були ареною теоретико-методологічних дискусій, знайомили представників фаху з вітчизняною та зарубіжною дослідницькою літературою, інформували про події «професійного світу» тощо.

«Киевская старина» (1882–1906), яка за характером, змістом опублікованих матеріалів та категорією читачів належала до типу загально «українознавчих» культурологічних видань, а серед її авторів переважали професійні науковці, які публікували на сторінках журналу кваліфіковані наукові статті з української історії, етнографії, археології, історії мови та літератури XVI - XIX ст., вирішувала, проте, не стільки фахові, скільки національно-культурні завдання.

Цілком зрозуміло, що в наукових товариствах брали участь найбільш обдаровані студенти. Таким чином, у ВНЗ гуманітарного спрямування створювалися певні передумови для виховання обдарованої молоді. Ця прогресивна традиція, започаткована у минулому столітті, стала головною в діяльності гуманітарних вищих навчальних закладів, визначила один із провідних напрямків їх розвитку. Обдаровані студенти, учасники наукових товариств, якими керували визначні вчені, поповнювали їх лави, а згодом самі створювали наукові осередки молодих.

Таким чином, створення студентських наукових товариств і гуртків у другій половині XIX - на початку XX ст., незважаючи на відверто вимушений дозвіл на їх існування з боку царського уряду, сприяло певному позитивному впливові на подальший розвиток діяльності студентських організацій, піднесенню рівня наукової, культурологічної й загальноосвітньої підготовки молодих фахівців. Ці студентські органі-

зації стали центрами, де закладались організаційні принципи майбутньої гуманітарної науки, закладалися наукові традиції. Члени наукових товариств поширювали інформацію про останні наукові здобутки в гуманітарній царині серед широких верств населення. На основі наукових товариств формувалися наукові школи, якими керували провідні вчені та педагоги.

Список використаних джерел

1. Тарасенко О. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. / О. Тарасенко. - К. : Логос, 1995. — 276 с.
2. Додонова Г.В. Суспільна діяльність наукової інтелігенції Наддніпрянської України в другій половині ХХ — на початку ХХ ст. // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. — 2006. — № 85. — С. 131–135.
3. Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX - начале XX в. / А. Е. Иванов. — М.: Институт истории СССР АН СССР, 1991. — 392 с.
4. Посохов С.І. Образи університетів Російської імперії другої половини ХІХ — початку ХХ ст. в публіцистиці та історіографії / С.І. Посохов. — Х.: ХНУ імені В. Каразіна, 2006. — 368 с.
5. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005.
6. Степанович Е.П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX — нач. XX в.) / Е.П. Степанович. — К.: Наукова думка, 1991. — 100 с.
7. Шип Н.А. Київська духовна академія в культурно-освітньому просторі України (1818–1919) / Н.А Шип. — К.: Фенікс, 2010. — 436 с.
8. Мельгунов С. Из истории студенческих обществ в русских университетах. — М.: Изд-е жури. «Жизнь», 1904. — 71 с.
9. Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905)./ — Х.: Изд-е Харьк-о ун-та, 1908. — 390 с.
10. Анисимов А. Харьковские студенческие кружки // Русское богатство. — 1903. — №12. — С. 201-217.
11. Калінцев Ю.О., Левицька Н.М. З історії створення студентських гуртків у вищих навчальних закладах України (кінець ХІХ — початок ХХ століття)/ Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. — Історія. — Випуск 42. —К.,1999. — С.49-51.
12. Ученые общества и учебновспомогательные учреждения Харьковского университета (1805-1905 гг.) / Под ред. Д. Багалея и Н. Осипова. — Х.: Тип-я «Печатное дело», 1911.- 282 с.
13. ДАК. — Ф.16. - Оп. 465. - Спр. 295. Перенесення у жовтні 1899 р. Радою університету св. Володимира розгляду питання про створення студентського гуртка «Любителів природознавства» до узгодження з Міністерством народної освіти. - Арк.5, 8.

14. Институт рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського. Ф. 61. - Спр. 395. Об избраннии М.А. Максимовича почетным членом Киевского университета. Представление Совета университета. (1871). — 2 арк.
15. Протоколы заседаний состоявшегося при Университете Св. Владимира студенческого кружка для занятий славяноведением. — К., 1903. — 33 с.
16. Студенческая хроника // Студенческая мысль (Одесса). — 1906. — 23 ноября.
17. Отчет о состоянии Института за 1901/1902 уч. год // Известия историко-филологического института князя Безбородько в Нежине. — Т. XX. — Нежин, 1902. — С. 17.
18. ЦДАК.- Фонд 1235. - Спр. 768. — Листи М. Стасюка до М. Грушевського. — 5.08.1909 р. — 8.08.1912 р. — Арк. 2 — 10.
19. ЦДАК — Ф. 1235.- Спр. 87. — Листи редакції «Український студент» до М. Грушевського. — 1.04.1913 р. — 12.11.1913 р. — Арк. 27 — 28.
20. Щеголев С.Н. История «украинского сепаратизма». — М.: Имперская традиция, 2004. — 224 с.
21. Гехтер М. Українське життя в Росії // ЛНВ. — 1911. — Т. 53. — 135 с.
22. Петров Н.И. Отчет Церковно-археологического общества при Киевской духовной академии за 1888 год // Труды КДА. — 1889. — № 3.
23. Левицька Н.М. Вищі жіночі курси — складова системи вищої гуманітарної освіти України (II пол. XIX — поч. XX ст.) / Н.М. Левицька // Університет: науковий історико-філософський журнал. — 2011. — № 5. — С. 69-76.

References

1. Tarasenko O. Stanovlennya ta rozvytok istorychnoyi osvity ta nauky u Kyivs'komu universyteti u 1834–1884 rr. / O. Tarasenko. - K. :Lohos, 1995. - 276 s.
2. Dodonova H.V. Suspil'na diyal'nist' naukovoї intelihentsiyi Naddniprovs'koyi Ukraїny v druhiy polovyni XIX — na pochatku XX st. // Kul'tura narodov Prychernomor'ya. Nauchnyy zhurnal. — 2006. — № 85. — S. 131–135.
3. Yvanov A. E. Vysshaya shkola Rossyy v kontse XIX - nachale XX v. / A. E. Yvanov. — M.: Ynstytut ystoryi SSSR AN SSSR, 1991. — 392 s.
4. Posokhov S.I. Obrazy universytetiv Rosiys'koyi imperiyi druhoї polovyni XIX — pochatku XX st. v publitsystysi ta istoriohrafiyi / S.I. Posokhov. — Kh.: KhNU imeni V. Karazina, 2006. — 368 s.
5. Samoylenko H.V., Samoylenko O.H. Nizhyn's'ka vyshcha shkola: storinky istoriyi. Nizhyn, 2005.
6. Stepanovych E.P. Vysshaya spetsyal'naya shkola na Ukraїne (konets XIX — nach. XX v.) / E.P. Stepanovych. — K.: Naukova dumka, 1991. — 100 s.
7. Shyp N.A. Kyiv's'ka dukhovna akademiya v kul'turno-osvityans'komu prostori Ukraїny (1818–1919) / N.A. Shyp. — K.: Feniks, 2010. — 436 s.
8. Mel'hunov S. Yz ystoryy studencheskykh obshchestv v russkykh unyversytetakh. — M.: Yzd-e zhury. "Zhyzn", 1904. — 71 s.

9. Ystoryko-fylohohyeheskyi fakul'tet Khar'kovskoho unyversyteta za pervye 100 let eho sushchestvovaniya (1805-1905)./ — Kh.: Yzd-e Khar'k-o un-ta, 1908. — 390 s.
10. Anysymov A. Khar'kovskyye studencheskiye kruzhky // Russkoe bohat•stvo. — 1903. — №12. — S. 201-217.
11. Kalintsev Yu.O., Levyts'ka N.M. Z istoriyi stvorenniya student•s'kykh hurtkiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny (kinets' KhIKh — pochatok KhKh stolittya)/ Visnyk Kyivs'koho unyversytetu imeni Tarasa Shevchenka. — Istoriya. — Vypusk 42. —K.,1999. — S.49-51.
12. Uchenye obshchestva y uchebnovspomohatel'nye uchrezhdeniyya Khar'kovskoho unyversyteta (1805-1905 hh.) / Pod red. D. Bahaleya y N. Osypova. — Kh.: Typ-ya «Pechatnoe delo», 1911.- 282 s.
13. DAK. — F.16. - Op. 465. - Spr. 295. Perenesennya u zhovtni 1899 r. Radoyu unyversytetu sv.Volodymyra roz•hlyadu pytannya pro stvorenniya student•s'koho hurtka «Lyubyteliv pryrodoznavstva» do uz•hodzhennya z Ministerstvom narodnoyi osvity. - Ark.5, 8. 14. Instytut rukopysu NBU im. V.I. Vernad'skoho. F. 61. - Spr. 395. Ob yzbranny M.A. Maksymovycha pochetyym chlenom Kyevskoho unyversyteta. Predstavlenye Soveta unyversyteta. (1871). — 2 ark.
15. Protokoly zasedannyi sostoyavshehosya pry Unyversytete Sv. Vladymyra studencheskoho kruzhka dlya zanyatyy slavyanovedenyem. — K., 1903. — 33 s.
16. Studencheskaya khronyka // Studencheskaya mysl' (Odessa). —1906. — 23 noyabrya.
17. Otchet o sostoyannyi Ynstytuta za 1901/1902 uch. hod // Yzvestyya ystoryko-fylohohyeheskoho ynstytuta knyazya Bezborod'ko v Nezhyne. — T.XX. — Nezhyne, 1902. — S.17.
18. TsDIAK.- Fond 1235. - Spr. 768. — Lysty M.Stasyuka do M.Hrushevs'koho. — 5.08.1909 r. — 8.08.1912 r. — Ark. 2 — 10.
19. TsDIAK — F. 1235.- Spr. 87. — Lysty redaktsiyi «Ukraynskyi student» do M.Hrushevs'koho. — 1.04.1913 r. — 12.11.1913 r. — Ark. 27 — 28.
20. Shchegolev S.N. Ystoryya «ukraynskoho separatyзма». — M.: Ymperskaya tra•dytsyya, 2004. — 224 s.
21. Hekhter M. Ukrayins'ke zhyttya v Rosiyi // LNV. — 1911. — T. 53. — 135 s.
22. Petrov N.Y. Otchet Tserkovno-arkheolohyeheskoho obshchestva pry Kyevskoy dukhovnoy akademyyi za 1888 hod // Trudy KDA. — 1889. — № 3.
23. Levyts'ka N.M. Vyshchi zhinochi kursy — skladova systemy vyshchoyi humanitarnoyi osvity Ukrayiny (II pol. XIX — poch. XX st.) / N.M. Levyts'ka // Unyversytet: naukovyy ystoryko-filosofs'kyi zhurnal. — 2011. — № 5. — S.69-76.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2014 р.

Н.Н. Левицкая

Студенческие научные общества и кружки в гуманитарных вузах Украины во второй половине XIX — начале XX вв.

На основе анализа архивных материалов и литературных источников анализируются предпосылки создания и методы, которые применялись правительством для руководства деятельностью студенческими научными обществами и кружками. Отмечается важность научных обществ как необходимой составляющей студенческой жизни в гуманитарных вузах Украины второй половины XIX - начала XX вв. Освещаются основные направления работы обществ, что активно действовали на территории Украины. Осуществлен анализ научной деятельности обществ и кружков, очерчен их вклад в популяризацию гуманитарной науки среди широких слоев населения.

Ключевые слова: научные общества, кружки, студенты, университет, институт.

N. Levitska

Student's scientific society and mugs in humanitarian universities of Ukraine in the second half of XIX - early XX centuries

Abstract. Based on the analysis of archival material and literature analyzes the prerequisites for development and methods used by the government to guide the activities of students societies and scientific circles. Stresses the importance of Learned Societies as a necessary component of student life in the humanitarian universities of Ukraine in the second half of XIX - early XX century. Highlighted the main directions of the scientific societies that were active in Ukraine. The analysis of scientific societies and clubs, outlines their contribution to the popularization of the humanities among the general population.

Key words: scientific society, mugs, students, university, institute